

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

На правах рукопису

УДК 343.9

ПІЩЕНКО

Геннадій Іванович

**Попередження хуліганства
(кримінально-правовий і кримінологічний
аспекти)**

**Спеціальність 12.00.08 — Кримінальне право і кримінологія,
кримінально-виконавче право**

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ — 1997

343

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00751797 (-)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінології Національної академії внутрішніх справ України.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК — доктор юридичних наук, професор, *Глушков В.О.*, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, завідуючий відділом.

ОФІЦІЙНІ ОПОНЕНТИ:

1. Доктор юридичних наук, професор, *Туркевич І.К.*, Інститут адвокатури при Національному університеті України ім. Т.Г. Шевченка, зав. кафедрою.

2. Кандидат юридичних наук, *Міллер А.Й.*, Інститут держави і права НАН України ім. В.М. Корецького, старший науковий співробітник.

ПРОВІДНА УСТАНОВА — Юридичний інститут Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова, м. Одеса.

Захист відбудеться "19" листопада 1997 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.56.01 при Національній академії внутрішніх справ України (252035, Київ — 35, Солом'янська площа, 1).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України (252035, Київ — 35, Солом'янська площа, 1).

Автореферат розісланий "17" листопада 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради, кандидат юридичних наук
старший науковий співробітник

В.І. Женунтій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Боротьба із злочинністю і, зокрема, зі злочинами проти громадського порядку розглядається в теперешній час як один з пріоритетних напрямів внутрішньої політики України, спрямованої на захист прав, свобод і законних інтересів громадян.

Основні напрями цієї боротьби визначені Комплексною цільовою програмою боротьби із злочинністю на 1996–2000 рр., затвердженою Указом Президента України 17.09.1996 р. (№837/96).

До числа найпоширеніших злочинів проти громадського порядку відноситься й хуліганство, питома вага якого у загальній структурі злочинності становить 6,1 відсотка. Слід зазначити, що у 7,7 відсотках випадків скоєння даного злочину, має місце особливо злісне хуліганство (ч. 3 ст. 206 КК України), об'єктом якого є також здоров'я потерпілого.

Своїми діями хулігани порушують спокій громадян, заважають їх нормальній праці та відпочинку. У цьому злочині, як ні в якому іншому, проявляється егоїзм, бездуховність, низький рівень загальної культури та багато інших негативних якостей хулігана.

В Україні за період з 1991 по 1996 рр. у стані, рівні та динаміці хуліганства спостерігаються досить стійкі, несприятливі тенденції. Так, щорічні темпи зростання хуліганських проявів складають у середньому 15–17 відсотків. Кількість хуліганств в зазначеному періоді зросла в 2,2 рази, питома вага від загальної злочинності – на 1,8 відсотків, рівень хуліганських вчинків на 100 тис. населення збільшився в 2,1 рази, а кількість їх скоєння протягом доби – в 2,2 рази або на 120 відсотків.

Значна питома вага хуліганства у загальній структурі злочинності свідчить про його розповсюдженість, а підвищена суспільна небезпечність останнього особливо проявляється в тих випадках, коли воно супроводжується підпалами, погрозами, заподіянням тілесних ушкоджень, а іноді переростає і в більш тяжкий злочин – умисне убивство з хуліганських мотивів. Все це потребує нових підходів у розробленні шляхів для підвищення ефективності заходів профілактичного впливу на хуліганів з метою попередження вказаного діяння.

З даної проблеми написано чимало праць. Нею займалися вчені-юристи: Ю.М. Антонян, Г.А. Аванесов, Ю.Д. Блувштейн, А.М. Вдовін, Н.І. Ветров, В.П. Власов, Ф.Я. Гальченко, П.І. Гришаєв, Н.Д. Дурманов, А.Н. Ігнатов, М.Й. Коржанський, Ю.Ф. Лубшев, П.С. Матишевський, Г.М. Міньковський, М.Л. Наклович, Б.Д. Овчинський, С.А. Тарарухін, Ю.М. Ткачевський, В.І. Ткаченко, В.В. Труфанов, А.П. Тузов, Г.Г. Філановський, В.М. Чхіквадзе, С.С. Яценко та інші.

Названа тема була предметом дисертаційного дослідження Є.А. Андрусенка, М.Д. Давітадзе, І.М. Даньшина, В.Т. Калмикова, Т.М. Кафарова, Ю.А. Красикова, Ю.М. Лівшиця, О.А. Мартиненка, Т.У. Умурова, Є.В. Фесенка, А.В. Шинкарьова.

Використовуючи нагромаджений досвід і належно оцінюючи внесок названих

вчених, слід, однак, зазначити, що їх дослідження проводилися в інший час, за існування єдиної союзної держави і не знайшли більш повного вивчення в нинішній ситуації. Разом з тим, найбільш слабкою ланкою в умовах зростання насильницьких злочинів і хуліганства виявилася система їх попередження, що дозволяє говорити про певну прогалину в цьому напрямі.

Крім того, законодавство в більшості залишається репресивним, таким, що не враховує нових відносин, і тому потребує перегляду багатьох статей кримінального закону, в тому числі, і ст. 206 КК України, яка передбачає відповідальність за кримінально каране хуліганство.

Певна теоретична незавершеність і суперечливість деяких питань кримінальної відповідальності за хуліганство спричиняє помилки в практичній діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури і суду при розслідуванні та розгляді справ цієї категорії. Тому кримінально-правова наука повинна приділяти належну увагу аналізу практики застосування та ефективності норм про відповідальність за хуліганство, розробленню пропозицій по їх удосконаленню, узагальненню накопиченого досвіду і на основі цього виробити відповідні рекомендації органам, які ведуть боротьбу з вказаним злочиним.

Зазначені аргументи у повній мірі доводять актуальність і важливість обраної теми дослідження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері громадського порядку в частині забезпечення спокійних умов суспільно корисної діяльності, побуту і відпочинку людей.

Предметом дослідження є кримінально-правовий і кримінологічний аспекти хуліганства, а також діяльність органів внутрішніх справ та громадськості по його запобіганню.

Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному розгляді зазначених в його предметі аспектів хуліганства та внесенні пропозицій щодо попередження цього діяння на сучасному етапі.

Поставлена мета обумовила визначення таких завдань:

- розгляд видів хуліганства та їх кваліфікуючих ознак, викладення власної позиції щодо останніх, а також редакції самої норми;
- чітке визначення основних критеріїв відмежування хуліганства від суміжних злочинів;
- вироблення рекомендацій з віктимологічної профілактики хуліганських проявів;
- вивчення кримінологічної характеристики; а також причин та умов, що безпосередньо впливають на скоєння хуліганських вчинків і розроблення заходів по їх усуненню;
- аналіз статистичних даних з метою виявлення певних закономірностей, які дають змогу розробити рекомендації органам внутрішніх справ щодо підвищення

ефективності боротьби з хуліганськими проявами;

— аналіз позитивного досвіду існуючих в Україні громадських формувань, форм їх взаємодії з органами внутрішніх справ і викладення своїх пропозицій з цього приводу.

Методологічна основа і методика дослідження. Методологічною основою дисертації є теорія пізнання соціальних явищ, категорії та закони діалектики.

Основні висновки і пропозиції роботи базуються на аналізі кримінального та адміністративного законодавства України, а також монографічної літератури вітчизняних і зарубіжних авторів, наукових статей, практики і постанов Пленуму Верховного Суду України в справах про хуліганство. Використані також наукові праці з кримінології, соціології та роботи з загальної і юридичної психології, педагогіки, класичні джерела.

Крім діалектичного, в дослідженні використовувались такі методи: а) загальнонаукові (системний, функціональний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний і т.д.); б) власне-наукові (психологічний, логічний, кореляційний, математико-статистичний); в) конкретно-соціологічних досліджень (анкетування, інтерв'ювання, вивчення кримінальних справ).

Емпіричну базу дослідження складає практика розгляду судами Київської, Луганської, Хмельницької областей і м. Києва (за період з 1990 — 1996 рр.) 300 кримінальних справ про хуліганство та 180 подань по усуненню причин та умов, які сприяли скоєнню цього злочину. За спеціально розробленими анкетами проведено конкретно-соціологічне дослідження (анкетування та інтерв'ювання) серед 280 практичних працівників органів внутрішніх справ та 40 суддів Київської, Луганської, Хмельницької областей і м. Києва. Крім того, таке опитування здійснювалось серед 500 слухачів стаціонарної та заочної форм навчання Національної академії внутрішніх справ України.

Використаний масив емпіричного матеріалу в цілому свідчить про репрезентативність проведеного дослідження.

Отримані в ході дослідження дані використані під час обґрунтування окремих положень і формулювання пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності боротьби з хуліганськими проявами.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є першим комплексним монографічним дослідженням проблеми профілактики хуліганства з урахуванням погіршення криміногенної ситуації в Україні, а також тих змін, які відбуваються в законодавстві та правозастосовчій діяльності.

У дисертації обґрунтовуються такі нові положення і висновки, які виносяться на захист:

1) пропонуються нові визначення понять громадського порядку у вузькому розумінні, хуліганського мотиву і хуліганства;

2) обґрунтовується пропозиція про доцільність закріплення в ст. 206 КК

України такої кваліфікуючої ознаки як скоєння хуліганства групою осіб;

3) розглядається питання про виключення з ч.2 ст. 206 КК України ознаки надання опору представнику влади чи представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку, і дається альтернативний варіант щодо вирішення цього питання;

4) пропонується нова редакція ч. 2 ст. 206 КК України;

5) дається визначення потенційного потерпілого (жертви) від злочину та коментар до нього;

6) пропонується ряд заходів віктимологічної профілактики хуліганства;

7) вноситься пропозиція щодо форм обміну і поширення позитивного досвіду створення та діяльності громадських формувань і підрозділів у структурі ОВС по охороні громадського порядку та попередженню злочинів;

8) обгрунтовується варіант використання з профілактичною метою нових суб'єктів – церкву та релігійні організації;

9) розроблено та викладено комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів внутрішніх справ і громадськості в попередженні хуліганства.

Теоретична та практична значимість результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані та викладені в дисертації теоретичні положення можуть послужити вихідною науковою базою для подальшого вивчення кримінально-правових та кримінологічних аспектів хуліганства, сприяти процесу подальшого вдосконалення редакції норми (ст. 206 КК України).

Практична значимість роботи полягає в тому, що викладені в ній пропозиції можуть бути: а) реалізовані при доповненні діючого законодавства; б) враховані при внесенні змін і доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України щодо судової практики у справах про хуліганство; в) використані в практичній діяльності ОВС та громадськості по попередженню хуліганства.

Окремі положення і висновки дисертації можуть бути враховані під час підготовки відповідних розділів підручників та навчальних посібників з курсу "Кримінологія і профілактика злочинів", зокрема, при підготовці і начитуванні лекцій за темою: "Попередження насильницьких злочинів та хуліганства", у науково-дослідній роботі слухачів та курсантів, які навчаються в системі юридичних закладів МВС України, для підвищення кваліфікації співробітників органів внутрішніх справ, а також застосовані у матеріалах по підвищенню рівня правових знань населення.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення і висновки, що сформульовані в дисертації, були відображені в трьох наукових публікаціях.

Результати роботи доповідались на науково-теоретичній конференції ад'юнктів та докторантів, яка відбулась в Національній академії внутрішніх справ України (квітень 1996 р).

Дисертація, а попередньо її окремі глави, обговорювались на засіданнях кафедри кримінології Національної академії внутрішніх справ України.

Ряд пропозицій щодо удосконалення боротьби з хуліганством надіслано до Головного управління адміністративної служби міліції МВС України для вирішення питання по їх впровадженню в практичну діяльність працівників ОВС України.

Рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності органів внутрішніх справ використовуються у практичній діяльності працівниками Управління внутрішніх справ у Луганській та Хмельницькій областях.

Деякі матеріали дослідження використовуються у навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ України, а також у науково-дослідній роботі слухачів і курсантів.

Структура дисертації визначається її метою та завданням і композиційно складається із вступу, двох глав, які охоплюють сім параграфів, списку літератури та додатка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі до роботи обґрунтовується вибір та актуальність теми дослідження, визначається об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, його методологічна основа та методика, показана наукова новизна і сформульовані положення, які виносяться на захист, розкривається теоретична та практична значимість отриманих результатів, наведені дані щодо їх апробації і впровадження.

У главі першій "Кримінально-правова характеристика хуліганства" проводиться аналіз складу злочину хуліганства, розглядаються його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кваліфікуючі види, проводиться відмежування останнього від суміжних злочинів і його адміністративного делікту.

Перший параграф "Об'єктивні та суб'єктивні ознаки хуліганства" присвячений розгляду складу злочину.

Згідно з законом безпосереднім об'єктом хуліганства є громадський порядок в частині забезпечення спокійних умов суспільно корисної діяльності, побуту і відпочинку людей. При вчиненні особливо злісного хуліганства (ч.3 ст.206 КК України) безпосереднім факультативним об'єктом є також здоров'я потерпілого.

Але, крім безпосереднього об'єкта, хуліганські дії за певних умов та обставин, можуть завдавати шкоди житлу людей, а також значних збитків суб'єктам будь-яких форм власності тощо. Тобто коло хуліганських дій може розповсюджуватись на більш широку сферу суспільних відносин і не обмежуватись лише безпосереднім об'єктом. Значить, коли мова йде про безпосередній об'єкт хуліганства, то потрібно говорити про більш вузьку сферу суспільних відносин, ніж об'єкт посягання хуліганських дій. В той же час суспільні відносини, які порушуються хуліганськими вчинками, входять до решти інших відносин, які у своїй сукупності складають громадський порядок в широкому розумінні.

Виходячи з цього, дисертант робить висновок, що громадський порядок, як об'єкт посягання хуліганських дій, має на увазі більш вузький зміст, ніж такий в широкому розумінні. Тому, на думку автора, необхідно говорити про громадський порядок у вузькому розумінні.

У зв'язку з цим дисертант пропонує розглядати громадський порядок, так би мовити, на трьох рівнях або у трьох площинах. По-перше: громадський порядок, як безпосередній об'єкт хуліганства; по-друге: громадський порядок у вузькому розумінні, як об'єкт посягання хуліганських дій, що включає у себе і безпосередній об'єкт хуліганства; по-третє: громадський порядок в широкому розумінні, який може бути порушений не тільки хуліганськими діями, а й іншими злочинами або подіями (стихійними лихами).

Беручи до уваги, що в правовій літературі немає єдиного поняття громадського порядку в вузькому розумінні, автор зробив спробу дати власне визначення вказаній дефініції. На його погляд, громадський порядок у вузькому розумінні — це заснована на громадських зв'язках, загальноприйнятих правилах поведінки, моральних принципах, сукупність суспільних відносин, найбільш важливі з яких урегульовані нормами права і покликані забезпечити нормальне функціонування державних, громадських та інших закладів, цілісність існуючих в суспільстві форм власності, безпеку, честь, гідність людей, а також нормальні умови їх праці, побуту і відпочинку.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони хуліганства є мотив. Встановлення мотиву і цілей злочинного діяння має вирішальне значення для відмежування хуліганства від суміжних злочинів.

Існує багато понять хуліганського мотиву, які давали вчені-юристи, представники класичної літератури та інші. Але, на погляд дисертанта, жоден з них не розкрив достатньо його природу. Крім того, автор дещо не погоджується з визначенням хуліганського мотиву, даного в спеціальному випуску Науково-практичного коментаря кримінального кодексу України до ст. 206, в якому йдеться про те, що останній є усвідомлене прагнення проявити явну неповагу до суспільства шляхом вчинення дій, що грубо порушують громадський порядок. У даному визначенні, на думку дисертанта, є одна вагома неточність. Так, в ньому не чітко показаний навмисний характер хуліганських дій. Само по собі усвідомлене прагнення особи вчинити злочин хоча й може мати навмисний характер, але, що стосується шкідливих наслідків, то винний може і не прагнути до їх настання. Хуліганство — це злочин динамічний і має активний характер дій. Поставивши перед собою мету грубо порушити громадський порядок, хуліган прагне досягти певних результатів своїх дій. Значить, крім динамічності, хуліганство є злочином результативним і наявним. Наявність при хуліганстві — це не тільки суб'єктивне усвідомлення результату власних дій, а й бачення його іншими особами.

З урахуванням розглянутих в дисертації існуючих понять хуліганського мотиву, а також викладеного вище, автор вважає найбільш вірним і повним таке виз-

начення:

Хуліганський мотив — це той стимул, який породжує у винного прями́й намір на скоєння хуліганства (незалежно від часу його виникнення), сприяє його подальшому формуванню та розвитку і, як результат цього процесу, — спонукає до активних, навмисних дій, які виявляються в усвідомленому прагненні проявити явну неповагу до суспільства шляхом грубого порушення громадського порядку.

Хуліганський мотив — це не тільки прагнення, бажання суб'єкта негайно скоїти хуліганські дії, а й процес, в результаті якого у винного виникає намір на їх вчинення.

Саме мотив є відмінною рисою хуліганства. Крім того, останнє відрізняється від інших злочинів тим, що: 1) скоюється за явну несуттєвим приводом; 2) безпосередня причина злочинного конфлікту при хуліганстві завжди внутрішня, тобто вона в самому діючому суб'єкті і ні в якій мірі не викликана необхідністю зовні, тобто, конкретною ситуацією; 3) дії хулігана логічно не обгрунтовані і не обумовлені певними обставинами; 4) спрямованість і предмет посягання хуліганських дій не визначені.

З урахуванням розглянутих основних ознак і відмінних рис, дисертант дає власне визначення хуліганству, значно розширивши зміст того, яке міститься в ч.1 ст. 206 КК України.

На думку автора, **хуліганство** — це майже не обумовлені зовнішніми обставинами, здійснювані за явну несуттєвим приводом або взагалі без такого, нехтуючі існуючими в суспільстві стримуючими факторами (правові, моральні норми, а також загальноприйняті правила поведінки) навмисні дії, які скоюються з хуліганських спонукань та цілей і знаходять своє виявлення в усвідомленому прагненні проявити явну неповагу до суспільства шляхом грубого порушення громадського порядку, в частині забезпечення спокійних умов суспільно корисної діяльності, побуту та відпочинку людей.

Параграф другий — “Кваліфікуючі види хуліганства” — присвячений розгляду видів хуліганства і аналізу його кваліфікуючих ознак.

Дослідження свідчить, що 9,4 відсотки зареєстрованих у 1996 р. хуліганських проявів було вчинено групою осіб (двома і більше особами) і, як правило, за кваліфікуючими вину ознаками. Підвищена суспільна небезпечність групи полягає в тому, що в її складі легше досягти злочинного результату. Діючи разом, учасники групи поводять себе сміливіше, часто проявляючи елементи особливої зухвалості, виключного цинізму, безчинства.

Дисертант відзначає той факт, що суди (при розгляді справ) не завжди враховують вчинення хуліганства групою осіб, як кваліфікуючу ознаку такого діяння, що підтверджується проведенням автором аналізом судової практики.

Так, при скоєнні групою хуліганських дій, передбачених ч.1 ст. 206 КК України (просто хуліганство), суд при розгляді справи по суті бере до уваги тільки дії винних, не враховуючи групового характеру вчиненого, що, як свідчить статис-

тика, у 95 відсотках випадків до винних застосовуються міри покарання, не пов'язані з позбавленням волі (виправні роботи за місцем проживання засудженого або у переважній більшості – штраф).

Подібна практика, на думку дисертанта, не може дати бажані результати, а навпаки, викликає почуття безкарності у розглянутих на прикладі осіб, що, врешті-решт, призводить до вчинення нових, більш зухвалих та цинічних дій. Крім того, суди при такому стані справ не зможуть у повній мірі виконати конституційний принцип об'єктивного правосуддя і застосувати до учасників групового хуліганства "заслужену" міру покарання. А головною причиною, на думку автора, є відсутність у законі такої кваліфікуючої ознаки хуліганства, як вчинення його групою осіб.

Сам факт скоєння групового злочину є, на думку дисертанта, кваліфікуючою ознакою і обставиною, яка обтяжує відповідальність. Звідси випливає, що дії учасників групи, які підпадають під ознаки ч. 1 ст. 206 КК України, повинні кваліфікуватися як злісне хуліганство (ч. 2 вказаної статті).

На основі викладеного автор вбачає необхідність і доцільність закріплення вказаної кваліфікуючої ознаки у ст. 206 КК України з доповненням ч. 2 зазначеної статті словами "або групою осіб".

Продовжуючи тему, автор дослідження висловив сумніви в доцільності закріплення у ч. 2 ст. 206 КК України такої кваліфікуючої ознаки, як надання опору представнику влади чи представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняють хуліганські дії. Дисертант наводить ряд аргументів з цього приводу:

1) опір вказаним особам під час скоєння хуліганства повністю охоплюється складом останнього і додаткової кваліфікації (наприклад, за статтями 188, 188-1) не потребує (абз. 2 п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 28.04.1991 р. "Про судову практику в справах про хуліганство");

2) опір зазначеним особам свідчить про особливу зухвалість тих, хто його надає. Тому, на погляд дисертанта, кваліфікація зазначених дій повинна проводитися за ознакою особливої зухвалості. В той же час буде виключено дублювання статей 188, 188-1 КК України, які, в свою чергу, мають самостійну кваліфікацію і безпосередній об'єкт посягання;

3) родовим об'єктом опору представнику влади або представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку, є порядок управління, а хуліганства – громадський порядок. В свою чергу, різні і безпосередні об'єкти. Дана обставина веде до змішування останніх;

4) хуліганством охоплюється багато інших складів злочинів, закріплених в КК України як самостійні, але законодавець їх не вніс як кваліфікуючі ознаки у ст. 206 КК України. І це вірно, так як виключено дублювання статей КК, змішування родових і безпосередніх об'єктів посягань, а також можливість більш розширеного тлумачення хуліганства;

5) опір вказаним категоріям осіб може бути наданий під час припинення будь-якого злочину, але в жодній статті КК України (крім хуліганства) він не закріплений як кваліфікуюча ознака.

На основі викладеного дисертант пропонує виключити вказану кваліфікуючу ознаку з ч.2 ст. 206 КК України, в той же час висуваючи альтернативний варіант вирішення цього питання, який полягає в наступному. Якщо залишити дану ознаку в ч. 2 ст. 206 КК, то треба змінити редакцію останньої. Пропонується виключити з ч. 2 вказаної норми опір представнику влади або представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку, і залишити тільки надання опору громадянам, які припиняють хуліганські дії. У цьому разі зазначені громадяни будуть ніби-то додатково взяті під захист закону. Але й тут є деякі нюанси. В даному випадку потерпілими від злочину будуть громадяни, а як відомо, до таких належать особи, які мають громадянство України. Виникає запитання: як бути, коли подібні дії припиняє особа без громадянства або громадянин іншої держави? Вказані особи залишаються поза законом та його захистом, а це суперечить ст. 26 Конституції України, в якій закріплено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, — за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

У зв'язку з цим дисертант пропонує при збереженні редакції ч.2 ст.206 КК України в альтернативному варіанті до слів "громадянам" додати "чи іншим особам".

Виходячи з того, що розглянуті кваліфікуючі ознаки торкалися змін та доповнень саме до ч. 2 ст. 206 КК України, дисертант запропонував власну редакцію останньої в новому варіанті:

"Злісне хуліганство, тобто ті ж дії, що відзначаються за своїм змістом винятковим цинізмом чи особливою зухвалістю або пов'язані з опором громадянам чи іншим особам, які припиняють хуліганські дії, а так само вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, або групою осіб".

У параграфі третьому — "Відмежування хуліганства від суміжних злочинів і адміністративних проступків" — розглядаються критерії відмежування хуліганства від суміжних злочинів і адміністративних проступків.

Пункт 16 постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 28.06.1991 р. "Про судову практику в справах про хуліганство" роз'яснив, що суди повинні відрізнати хуліганство від інших злочинів у залежності від спрямованості наміру винного, мотивів, цілей та обставин вчинених ним дій.

Вивчаючи дане питання, автор дійшов висновку, що для визначення чітких критеріїв відмежування хуліганства від злочинів проти особи, необхідно встановити ознаки, які характеризують кримінально каране хуліганство. В юридичній літературі з цього приводу існує багато різних точок зору. Одні юристи головними ознаками хуліганства вважають скоєння публічно дій, які грубо порушують гро-

мадський порядок, інші основне значення надають хуліганському мотиву. Однак, на думку дисертанта, і та й друга позиції не є вирішальними.

Дисертант вважає, що відзначаючими хуліганство ознаками є вчинення дій, які грубо порушують громадський порядок (об'єктивна сторона) і розуміння того, що в здійснюваних діях проявляється явна неповага до суспільства і передбачення грубого порушення громадського порядку (суб'єктивна сторона). Хуліганство вчинюється за явно неіснуючим приводом і за хуліганськими мотивами, які несуть в собі різний зміст (показати грубу силу, п'яне молодечтво, нікому не потрібну зухвалість, протиставити себе суспільству або просто побешкетувати тощо). Причина хуліганських дій завжди внутрішня, тобто знаходиться в самому суб'єкті. Зовнішня обстановка може зовсім не відігравати вирішальної ролі. Щодо злочинів проти особи, то вони завжди мають певні мотиви (помста, корисливість, ревності тощо), котрі, в свою чергу, можуть бути і приводами для їх вчинення. Зовнішня обстановка при цьому може сприяти скоєнню злочину.

Відмежування простого (ч.1 ст. 206 КК України) кримінально караного хуліганства від дрібного (ст. 173 КпАП України), на думку автора, слід проводити в залежності від обстановки (місце, час, подія), тривалості, характеру (нанесення тілесних ушкоджень, побоїв, пошкодження або знищення майна тощо), а також наявного результату (наслідків) хуліганських дій.

У главі другій – “Попередження хуліганства” – розкривається кримінологічна характеристика хуліганства, його причини та умови, визначається сукупність основних властивостей особи сучасного хулігана-злочинця, проводиться аналіз потерпілих від цього злочину, розглядається діяльність органів внутрішніх справ та громадськості у запобіганні хуліганству і даються рекомендації для підвищення ефективності їх боротьби з вказаним злочинцем.

У параграфі першому – “Кримінологічна характеристика хуліганства, причини та умови” – розглядається сучасний стан, рівень та динаміка хуліганства, а також причини та умови, які обумовлюють скоєння цього злочину.

На основі базисного і ланцюгового методів проведено порівняльний аналіз зміни динаміки хуліганства за період з 1990 по 1996 рр. включно, вивчались дані вчинення цього злочину в залежності від часу, місця, способу та інших показників.

Торкаючись форм проявлення хуліганства, автор зазначає їх різноманітність і показує ті з них, які переважали в діях хуліганів.

Так, в простому хуліганстві (ч.1 ст. 206 КК України) – нецензурна лайка (90 відсотків), бешкети;

У кваліфікуючому виді хуліганства (ч.2 ст. 206 КК) – побиття потерпілого, нанесення ударів, які супроводжувалися нецензурною лайкою, проявлення буйства, особливої зухвалості, виключного цинізму, пошкодження майна, розв'язування бійок. При цьому майже в половині (47 відсотків) випадків вказані дії мали груповий характер. В особливо кваліфікуючому виді хуліганства (ч. 3 ст. 206 КК) в пере-

важній більшості випадків дії винних супроводжувались наявністю скандалів, побиттям потерпілих, бійками, поєднаними з використанням ножів, кастетів, а так само інших предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень, іншими діями, під час скоєння яких використовувались зазначені зброя і предмети або робилась така спроба.

При розгляді причин та умов, що сприяють вчиненню хуліганства, дисертант прийшов до висновку, що головною причиною останнього було і залишається пияцтво, під впливом якого у 1996 р. вчинено 48,3 відсотки усіх зареєстрованих хуліганських проявів.

Безпосередньою причиною хуліганства є антигромадська психологія, яка проявляється в егоїзмі, зневажливому ставленні до інших людей та громадського порядку, послаблення самоконтролю і почуття відповідальності за свої вчинки тощо.

Дослідженням встановлено, що причинами побутових скандалів з хуліганською ознакою (крім пияцтва) є: 1) паразитичний спосіб життя; 2, несприятливе близьке оточення; 3) високий рівень латентності вказаних скандалів; 4) несвоєчасне реагування органів внутрішніх справ на сигнали про конфлікти на сімейно-побутовому ґрунті тощо.

На скоєння хуліганських дій впливають деякі криміногенні ситуації. До них автор відносить: а) високу концентрацію населення; б) збільшення кількості стресових ситуацій; в) послаблення традиційних форм соціального контролю.

У параграфі другому – “Особа злочинця – хулігана” розглядаються основні кримінологічні характеристики особи сучасного хулігана-злочинця.

Вивчаючи соціально-демографічну характеристику хулігана-злочинця, автор звернув увагу на такий її показник, як рівень освіти. В літературі зазначається те, що остання істотно впливає на правосвідомість і здатність вибору громадянами поведінки в суспільстві. Проведені дисертантом дослідження свідчать про збільшення кількості осіб з вищою освітою, які скоїли хуліганські вчинки і, відповідно, деяке зменшення тих, які мають повну і неповну середню освіту (мається на увазі період з 1990 по 1996 рр.).

У зв'язку з цим автор робить висновок, що ні рівень освіти, ні сімейне становище, ні інші особливості не мають вирішального значення і тим самим не визначають поведінку людей в суспільстві. Головна і вирішальна роль, безумовно, належить їх загальній культурі. Тому підняття культурного рівня людей – це найперше завдання, а пріоритет в його вирішенні належить державі.

При розгляді кримінологічної характеристики належну увагу дисертант приділяє питанню рецидиву хуліганства. Статистика показала, що в загальному масиві хуліганів знаходилось 6,5 відсотків осіб (дані 1996 р.), для яких вчинене хуліганство було черговим злочином.

Продовжуючи вивчення статистики, дисертант виявив деякі закономірності, однією з яких є те, що в 4,1 відсотки випадків скоєння хуліганства має місце

спеціальний рецидив, тобто повторне хуліганство (за однією з частин). Крім того, проведеним дослідженням встановлено, що особи, засуджені за простий вид хуліганства (ч.1 ст. 206 КК України), як правило, у подальшому не скоюють цей злочин. Щодо злісного та особливо злісного його виду (ч.2 та ч.3 ст. 206 КК), то особи, які раніше відбували за ними покарання, у майбутньому в зазначеному вище відсотковому відношенні випадків знову скоюють хуліганство і, при тому, за кваліфікуючими ознаками.

Вивчаючи соціально-психологічну характеристику, автор приділив більше уваги розгляду критеріїв самооцінки хуліганями своїх дій, після чого дійшов висновку, що майже всім їм властиве різке перекручення кримінальної ситуації, оцінка її як провokuючої (хоча суди у переважній більшості випадків оцінюють її як нейтральну).

У відсотковому відношенні інтенсивність таких показників, як: оцінка свого діяння і ролі у злочині, ставленні до покарання, власний аналіз кримінальної ситуації, яка склалася на момент скоєння хуліганського вчинку, залежить від кількості попередніх судимостей.

У параграфі третьому – “Характеристика потерпілих від хуліганства” – дається загальне поняття потерпілих від злочину, їх класифікація, розглядаються причини та умови, на підставі яких пропонуються загальні заходи віктимологічної профілактики.

Крім так званих “випадкових” потерпілих, дисертант виділяє потенційних жертв злочинних посягань.

На думку автора, потенційна жертва – це людина, якій за своїми психічними, психологічними, фізіологічними та іншими властивостями і якостями, за наявності певної ситуації, обстановки або стану може бути заподіяна моральна, майнова чи фізична шкода від злочинного діяння.

1) Під властивостями автор розуміє: наявність хвороби, фізичні та психічні недоліки, літній вік тощо.

2) Під якостями: легкодумність, довірливість, запальність, нестриманість:

3) Під ситуацією: наявність людей, світла (в нічний час), нарядів патрульно-постової служби та громадських формувань, транспорту тощо.

4) Під обстановкою: час, місце, обставини, що утруднюють або полегшують вчинення злочину;

5) Під станом: сп'яніння, малолітство, інвалідність, старість, розумова відсталість, самотнє проживання тощо.

Проведеним дослідженням встановлено, що частіше жертвами хуліганів стають особи, які неналежним чином ведуть себе як в побутовому середовищі так і в громадських місцях (бешкетують, сперечаються, проявляють нестриманість), тобто провokuють проти себе хуліганські дії. До другої групи дисертант відносить дітей, жінок, одиноких та пристарілих громадян, осіб з фізичними та розумовими недоліками.

У зв'язку з цим до основних заходів загальної віктимологічної профілактики хуліганства автор дослідження пропонує включити наступні: 1) Правова пропаганда, яка містить роз'яснення громадянам чинного законодавства, приділяючи особливу увагу відповідальності за хуліганство; 2) На основі існуючого досвіду (як вітчизняного, так і зарубіжного) розробити спеціальні пам'ятки, листівки, плакати, а також відповідну наочну агітацію на допомогу громадянам від можливої випадковості, в певній обстановці стати жертвою злочинної поведінки; 3) Постійно здійснювати профілактику пияцтва, наркоманії, токсикоманії та інших фонових явищ; 4) Визначити найбільш віктимогенні місця і відрізки часу, коли громадяни найчастіше стають жертвами хуліганів, і на основі цього органам внутрішніх справ організувати посилене патрулювання, залучаючи до нього сили громадських формувань.

До перерахованих заходів можна віднести: а) заходи виховного змісту (бесіди, спеціальні курси, розгляд поведінки в певних колективах або комісіях тощо); б) заходи примусового характеру (постановка на профілактичний облік, направлення на примусове лікування від алкоголізму, привід в міліцію для реєстрації та офіційного застереження, притягнення до адміністративної відповідальності тощо).

У параграфі четвертому – “Діяльність органів внутрішніх справ та громадськості в попередженні хуліганства” – розглядається роль служб ОВС в попередженні хуліганських дій, позитивний досвід участі громадських формувань України в охороні громадського порядку і форми їх взаємодії з органами внутрішніх справ, а також надаються рекомендації щодо проведення загальної та індивідуальної профілактики з метою запобігання хуліганським вчинкам.

Розкриваючи дане питання, автор приходять до висновку, що у боротьбі з хуліганством недостатньо лише суворих мір кримінальної відповідальності. Велике значення повинно приділятися соціальній профілактиці, як системі заходів, спрямованих на усунення негативних соціальних явищ, що породжують хуліганство. Перш за все, на думку дисертанта, це такі заходи загального характеру, як: а) зміцнення сім'ї; б) вирішення широкого кола соціальних проблем молоді; в) поліпшення умов дозвілля (особливо неповнолітніх); г) забезпечення рівного доступу членів суспільства до освіти та культури (статті 2, 24, 53, 54 Конституції України); д) підвищення загальної культури населення, в тому числі ролі правового всеобучу.

Ці та інші аспекти мають першорядне значення для нейтралізації об'єктивних та суб'єктивних факторів, детермінуючих хуліганські прояви.

Для успішного вирішення поставлених завдань в нинішніх умовах виникає потреба у пошуках нових та більш ефективних шляхів і засобів боротьби з хуліганством. Безумовно, провідна роль в цьому належить органам внутрішніх справ, але орієнтація тільки на власні сили останніх не принесе, на думку автора, бажаних результатів. Тому поява нових видів громадських формувань, розроблення ділових форм взаємодії їх з ОВС буде сприяти покращенню загального стану боротьби з хуліганськими проявами.

Велике значення, на погляд дисертанта, має створення спеціалізованих ДНД або загонів самозахисту, які виконували б спеціальні обов'язки по охороні громадського порядку та попередженню певних видів злочинів (хуліганських проявів, крадіжок, грабеджів тощо). Автор вважає, що вказана форма громадських формувань сприятиме підвищенню професійності їх членів і позитивно впливатиме на хід проведення профілактичної діяльності та її результативність.

Автор вважає, що позитивний досвід існуючих в Україні громадських формувань (загонів самозахисту, варт порядку, козацьких загонів тощо) та підрозділів у структурі МВС (спеціалізованих загонів, відділень тощо) має знайти поширення й у інших регіонах України, а пошуки нових їх форм повинні продовжуватися.

У зв'язку з викладеним і з метою обміну таким досвідом необхідно, на думку дисертанта, хоча б один раз на півроку проводити спільні збори, брифінги, наради, зустрічі тощо представників обласних, міських держадміністрацій, мерів міст з представниками МВС, УВС, начальниками міськрайлінорганів, на яких би висвітлювались показники роботи і давались відповідні оцінки результатам діяльності зазначених громадських формувань та підрозділів МВС, обговорювались форми взаємодії та вносились конкретні пропозиції по вдосконаленню ефективності, профілактичної діяльності по охороні громадського порядку та попередженню злочинів.

Розглядаючи питання позитивного досвіду за участю громадських формувань в охороні громадського порядку, дисертант для запобігання злочинам взагалі та хуліганських дій, зокрема, пропонує залучити нові суб'єкти — церкву та релігійні організації, коло яких дуже широке. При цьому він вказує на Закон "Про церкву і релігійні організації" від 23.04.1991 р. На підставі ст. 5 цього Закону церква та релігійні організації мають право нарівні з іншими громадськими організаціями та об'єднаннями брати участь у громадському житті суспільства, використовувати засоби масової інформації, користуватися правами і нести обов'язки у відповідності з чинним законодавством.

Розкриваючи особу хулігана, можна помітити, що йому притаманні такі риси, як: грубість, цинічність, нахабство, ненависництво, озлобленість, лихослів'я і низька загальна культура поведінки, яка проявляється у явній неповазі до оточуючих, тобто характеризується відсутністю моральних і духовних якостей.

Велика роль церкви та релігійних організацій, на думку дисертанта, у проведенні загальної профілактики. Економічні, політичні, соціальні, культурні, духовні та інші зміни, які відбуваються в Україні, — процес тривалий. Будівництво нової, самостійної держави не може відбутися без перешкод, не торкаючись більшості населення, що, природно, призводить до збільшення стресових ситуацій, що, в свою чергу, породжує негативні емоції, озлобленість, незадоволення, ненависть, нервові кризи та інші небажані наслідки. У ситуації, що виникла, роль церкви та релігійних організацій, на погляд дисертанта, повинна значно зрости. Не можна ігнорувати можливості такої могутньої "системи" а профілактичній діяльності. Автор пропонує

таку форму взаємодії ОВС з церквою та релігійними організаціями, як: проведення спільних (комплексних або планових) лекцій, виступів або бесід. Для цієї мети можна запросити як служителів церкви, так і викладачів духовних семінарій, інститутів, біблейських та монастирських шкіл, представників релігійних організацій. Вміння психологічно впливати на свідомість людей буде сприяти переорієнтації особи, переосмисленню духовних цінностей, досягненню позитивного результату в профілактичній роботі серед морально нестійкої частини суспільства. Тому роль церкви та релігійних організацій в проведенні такої роботи (особливо серед молоді), велика і необхідна. Біблейські заповіді: "не вбий", "не кради", "шануй батька свого та матір свою" тощо, почуті з вуст служителя культу, стануть, на думку автора, гарною пропагандою належного виконання громадянами правових та моральних норм, а також поважливого ставлення один до одного.

Закінчуючи розгляд даного параграфа, дисертант пропонує головну увагу органів внутрішніх справ зосередити на таких моментах профілактичної діяльності:

- 1) Систематично узагальнювати та аналізувати дані про хуліганські дії з метою:
 - а) виявлення причин та умов, які сприяють скоєнню останніх;
 - б) визначення місць, де найчастіше вчинюються хуліганські дії;
 - в) розроблення найбільш ефективних заходів попередження хуліганств.

2) У зв'язку з тим, що три з чотирьох подань правоохоронних органів (ОВС, прокуратури, суду) про усунення причин та умов, які сприяють скоєнню хуліганства, залишаються без розгляду (відповіді) підприємств, установ та організацій, яким вони надіслані, необхідно вказаним правоохоронним органам вносити пропозиції у місцеві органи влади та держадміністрації про періодичне (щомісячне або щоквартальне) проведення спільних засідань по заслуховуванню керівників останніх про стан профілактичної роботи з особами, які схильні до скоєння хуліганських вчинків, а також про вжиті заходи по усуненню вказаних у поданнях недоліків.

3) Для збільшення кількості нарядів і перекриття найбільш криміногенних (з точки зору скоєння хуліганських проявів) місць розробити та подати на розгляд і затвердження виконкомів міських, районних рад схеми маршрутів патрулювання і розставлення постів (як спільних з ОВС, так і самостійних) за рахунок наявних сил громадських формувань.

4) У практичній діяльності по попередженню хуліганства постійно тримати на профілактичному контролі:

а) осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі після відбуття покарання за злісне і особливо злісне хуліганство, з метою не допустити з їх боку спеціального рецидиву;

б) сімейних бешкетників, які перебувають на картотечному обліку в органах внутрішніх справ, і за поведінкою схильні до порушення громадського порядку;

в) осіб, які мають схильність до психозів і агресивності після вживання спиртних напоїв або інших речовин (динатурат, одеколон, технічний спирт тощо),

що призводить до грубого порушення громадського порядку з елементами явної неповаги до суспільства;

г) осіб, які неодноразово потрапляли в поле зору ОВС як потерпілі від хуліганських дій (потенційні "жертви").

5) До планів профілактичних заходів одним з необхідних пунктів доцільно включати проведення спільних з позаштатними співробітниками, спец. ДНД та іншими громадськими формуваннями рейдів по виявленню груп неповнолітніх, які разом проводять своє дозвілля (розпивають спиртні напої, вживають наркотичні та інші речовини, які мають одурманюючі властивості, грають в азартні ігри тощо), оскільки майже у 50 відсотків випадків групи з подібною спрямованістю здійснюють хуліганські вчинки, які супроводжуються грубим порушенням громадського порядку і явною неповагою до суспільства, ігноруванням існуючих в ньому норм, принципів та встановлених правил поведінки.

Звичайно, вказаний перелік не є вичерпним і досконалим, але викладені в ньому рекомендації засновані на певних статистичних закономірностях, матеріалах вивчених кримінальних справ, анкетному опитуванні практичних працівників органів внутрішніх справ, особистому досвіді автора і тому складають той мінімум умов, виконання яких, на думку дисертанта, може певним чином вплинути на хід проведення боротьби з хуліганськими проявами.

Заключна частина дисертації містить основні висновки із проведеного дослідження. В ній даються авторські визначення громадського порядку у вузькому розумінні, хуліганського мотиву, хуліганства, фонових явищ, потенційного потерпілого від злочину. Робиться висновок про доцільність в доповненні ч. 2 ст. 206 КК України ознакою групового хуліганства і виключення з даної частини ознаки надання опору представнику влади чи представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку з кваліфікацією у цьому разі за ознакою особливої зухвалості. Дається нова редакція ч.2 ст. 206 КК України. Пропонується використовувати з профілактичною метою церкву та релігійні організації, висловлюється власна думка щодо необхідності і подальших пошуків нових форм та поширення позитивного досвіду створення і діяльності існуючих громадських формувань і підрозділів у структурі ОВС по охороні громадського порядку і попередженню злочинів. Пропонується ряд заходів з віктимологічної профілактики і таких, що спрямовані на підвищення ефективності попереджувальної діяльності органів внутрішніх справ.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Правові аспекти та відмінні особливості кримінально караного хуліганства // Право України. — 1997. — №2. — С. 67—69.
2. Кваліфікуючі ознаки хуліганства: проблеми та їх вирішення // Право України. — 1997. — №7. — С. 53—55.
3. Громадський порядок як об'єкт посягання хуліганських дій // Право України. — 1997. — №8. — С. 61.

ПИЩЕНКО Г.І. "Попередження хуліганства (кримінально-правовий і кримінологічний аспекти)".

Дисертація у вигляді рукопису на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 — кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. Національна академія внутрішніх справ України. — Київ, 1997.

Дисертація містить комплекс питань теоретичного і практичного характеру, пов'язаних з розробкою заходів попередження хуліганських вчинків. У роботі досліджуються проблеми удосконалення діючої у нинішній редакції кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за хуліганство (ст. 206 КК України). Даються пропозиції по використанню з профілактичною метою нових суб'єктів, а також формам обміну позитивним досвідом нині існуючих громадських формувань.

Крім того, запропоновані заходи віктимологічної профілактики і ряд таких, які стосуються підвищення ефективності роботи органів внутрішніх справ та громадськості в охороні громадського порядку і попередженні хуліганства на сучасному етапі.

Ключові слова: хуліганство, попередження хуліганства, хуліганський мотив, особа хулігана-злочинця, потенційний потерпілий, віктимологічна профілактика, суб'єкти профілактичної діяльності, профілактичні заходи.

ПИЩЕНКО Г.И. "Предупреждение хулиганства (уголовно-правовой и криминологический аспекты)".

Дисертація в виде рукописи на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право. Национальная академия внутренних дел Украины. — Киев, 1997.

Дисертація содержит комплекс вопросов теоретического и практического характера, связанных с разработкой мер предупреждения хулиганских поступков. В работе исследуются проблемы совершенствования действующей в нынешней редакции уголовно-процессуальной нормы, предусматривающей ответственность за хулиганство (ст. 206 УК Украины). Даны предложения по использованию в профилактических целях новых субъектов, а также форм обмена положительным опытом ныне существующих общественных формирований. Кроме того, предложены меры ви́ктимологической профилактики и ряд таковых, касающихся повышения эффективности работы органов внутренних дел и общественности в охране общественного порядка и предупреждении хулиганства на современном этапе.

Ключевые слова: хулиганство, предупреждение хулиганства, хулиганский мотив, личность хулигана-преступника, потенциальный потерпевший, ви́ктимологическая профилактика, субъекты профилактической деятельности, профилактические меры.

PISCHENKO G.I. "The Prevention of Hooliganism (crime-legal and criminology aspects)".

The dissertation as the manuscript for obtaine of a scientific degree of the candidate of jurisprudences on a speciality 12.00.08 – criminal right and criminology; criminal-corrective low. National Academy of Internal Affaeirs of Ukraine. – Kyiv, 1997.

The dissertation contains a complex of questions of theoretical and practical character, measures connected to development of the prevention of Hooliganism acts. In work problems of perfection of crime-remedial norm working in present edition, providing the responsibility for hooliganism (art. are investigated. 206 CC of Ukraine). The offers on use in the preventive purposes of the new subjects, and also forms of an exchange by positive experience of nowadays existing public formations are given. Besides measures victimology preventive maintenance and number those, concerning increase of work of efficiency of departments of internal affaeirs, and public in guards of the public order and prevention of hooliganism are offered carrently.

Key words: hooliganism, prevention of hooliganism, motive of hooliganism, persor of a hooligan-criminal, potential lossing, victimology preventive maintenance, subjects of preventive activity, preventive measures.

Підп. до друку 7.10.97 Формат 60 x 84 1/16 Папір друк. № 2
Друк офсетний Умов. друк. арк. 1,096
Тираж 100 пр. Зам. № Безкоштовно.

Віддруковано у типографії ЗАТ "Укрспецмонтажпроект"

434738

AB 38.617